

Клочков В. В. здобувач Національний університет
оборони України імені Івана Черняхівського
<https://orcid.org/0000-0003-4268-8758>

ОСОБЛИВОСТІ ФОРМУВАННЯ ПСИХОЛОГІЧНОЇ СТІЙКОСТІ МАЙБУТНІХ ОФІЦЕРІВ ЗБРОЙНИХ СИЛ УКРАЇНИ

У статті розглядається проблема формування психологічної стійкості курсантів вищих військових навчальних закладів. Внаслідок проведеного аналізу встановлено, що особливостями психологічної стійкості майбутніх офіцерів є: відкритість новому досвіду, внутрішній локус контролю, гнучкість в спілкуванні, толерантність до невизначеності та відсутність страху перед майбутнім, а також позитивне самоставлення і гуманітарна позиція особистості. Обґрунтовано, що зазначені особливості цілком можуть бути сформовані в освітньому просторі вищого військового навчального закладу.

Ключові слова: психологічна стійкість; програма; освітній процес; курсант; формування; психологічна підготовка.

Вступ. Сучасна система підготовки військовослужбовців для Збройних Сил України, як важлива складова з розвитку кадрового потенціалу сфери безпеки і оборони держави, повинна готувати фахівців з високим рівнем професіоналізму, компетентності, морально-вольових, лідерських якостей, загальної та військово-професійної культури; спроможних до розвитку власної творчої індивідуальності, наполегливого самостійного засвоєння нових знань протягом військової служби; здатних: з високою ефективністю діяти в умовах бойових дій, проявляти при цьому мужність, психологічну стійкість. Формування та розвиток зазначених якостей має відповідати вимогам нормативно-правових актів держави з безпеки та оборони, враховувати умови російсько-української війни. Особливого значення в умовах бойових дій набуває проблема формування психологічної стійкості майбутніх офіцерів Збройних Сил України [1].

Як відомо, навчання у вищих військових навчальних закладах включає не лише оволодіння професією, а й вироблення цілої низки компетенцій – соціальних та психологічних, що сприяють формуванню стійкості курсантів як підвалин особистісного зростання та самореалізації, а також успішності майбутньої професійної діяльності. Для офіцерів психологічна стійкість та вміння підтримувати стан суб'єктивного благополуччя є головною

умовою успішного виконання службових обов'язків протягом усього періоду активної професійної діяльності [2].

Актуальність зазначеної проблеми визначається також й тим, що в категоріальному апараті психології немає однозначного тлумачення поняття “психологічна стійкість”, яка найчастіше розглядається лише з позиції успішної адаптації до середовища чи стабільності/нестабільності емоційної сфери, а це не сприяє розумінню механізмів, чинників та критеріїв успішно сформованої психологічної стійкості у повному обсязі. Незважаючи на існуючі дослідження, які присвячені проблематиці стійкості особистості, на сьогодні, недостатньо вивченим залишається питання про те, що репрезентує собою стійкість як властивість особистості курсанта, яка роль освітнього середовища вищого військового навчального закладу у її формуванні та розвитку.

Водночас актуальність дослідження проблеми формування психологічної стійкості майбутніх офіцерів Збройних Сил України в умовах ведення бойових дій визначається такими чинниками:

- триваючою російсько-українською війною;
- врахуванням особливостей психологічної структури кожного курсанта;
- набутим курсантами власного досвіду саморегуляції психічних процесів;

– організацією та проведенням періодичних курсових тренінгів щодо підвищення рівня психологічної стійкості курсантів;

– пошуком інноваційних підходів і методик щодо діагностування та коригування психологічної стійкості особистості курсанта;

– станом матеріально-технічної бази та інформаційного забезпечення системи формування психологічної стійкості курсантів у вищому військовому навчальному закладі;

– зростанням важливості матеріально-технічного та побутового забезпечення курсантів у місцях дислокації вищих військових навчальних закладів.

Теоретичне підгрунття. Сучасна російсько-українська війна актуалізувала питання докорінного переосмислення колишніх раніше стійких стереотипів та соціальних установок, сформованих ще за часів відносно мирного життя, засвідчила необхідність врахування та оцінювання засадничих психологічних чинників таких зокрема як психологічна стійкість військовослужбовців. Особливо це стосується офіцерського корпусу від якого вимагається, з одного боку, напрацювання особистого досвіду для розв'язання типових проблем, а, з іншого – постійно підвищувати свою компетентність для вирішення нестандартних ситуацій та визначення нової мети. Це стосується як повсякденної діяльності, так бойових умов.

Формування психологічної стійкості, готовності та дій особистості, у тому числі й особистості майбутнього офіцера, є системним, комплексним процесом і знайшло відображення в наукових публікаціях вітчизняних та іноземних дослідників, а саме:

– в теорії “рис” Г. Олпорта розглядається діалектика стабільності (незмінності) та мінливості (рухливості) властивостей особистості та доводиться їхня відносна стабільність;

– у межах гештальтпсихології (К. Левін, Ф. Хоппе, Т. Дембо), вивчаючи структуру та динаміку цілепокладання людини, дослідники зазначали, що воно визначається не тільки поточною (конкретною) метою, але

й також і більш масштабною (ідеальною) метою, яка керує поведінкою людини загалом та окремими її діями зокрема, ця мета, згідно з основними положеннями гештальтпсихології, і є підгрунттям психологічної стійкості людини [3];

– у межах гуманістичної психології психологічна стійкість розглядається з погляду взаємовпливу усіх складових структури особистості та компонентів Я-концепції (Е. Берн, Р. Бернс, К. Роджерс та ін.), при цьому під Я-концепцією розуміють відносно стійку, певною мірою усвідомлювану, унікальну систему уявлень людини про себе саму та її взаємовідносини з навколишнім середовищем, на підставі якої вона визначає мету самореалізації та вибудовує взаємодію з іншими людьми;

– С. Кобейс, О. Таубман, В. Флоріан та ін. аналізують поняття “психологічна стійкість” у комплексі властивостей особистості, таких як опірність, урівноваженість, життєстійкість, стабільність тощо;

– С. Мадді розробив модель життєстійкості, що розглядає її як важливий людський ресурс з метою підтримання фізичного, психічного та соціального здоров'я;

– В. Стасюк, В. Ягупов та група науковців виокремили залежність боєздатності особового складу від рівня сформованості мотивації та психологічної стійкості [4];

– Г. Горелов, В. Невмержицький, О. Охременко та Ю. Ярошок розглядають теоретичні і практичні засоби адаптації військовослужбовців до екстремальних умов несення військової служби. Проблеми адаптації у тій чи тій мірі також розглядаються у працях таких науковців як Н. Агаєв, Ю. Александровський, Ф. Березін, В. Бодров, Ю. Ільченко, О. Кокун, М. Корольчук [5], В. Стасюк [4], О. Хайрулін, В. Чорний [5] та ін.;

– І. Аршава, М. Бочаров, О. Донець, К. Кім, С. Лисюк, Д. Шміголь розглядають психологічну стійкість особистості в екстремальних умовах [6];

– А. Сірий, О. Кальчук та ін. досліджують мотивацію особистості до діяльності в екстремальних умовах;

– В. Кравченко, М. Зівзаха, С. Миронець, В. Садковий, О. Тімченко аналізують негативні стани особистості після впливу екстремальної ситуації.

– С. Василенко [7], М. Корольчук [5], В. Мороз [8], В. Стасюк [7], О. Хайрулін [9], С. Хантінгтон [10] та ін. розглядають проблему збереження та підтримання психологічного здоров'я військовослужбовців загалом і офіцерського складу зокрема [11].

Під час аналізу проблеми формування психологічної стійкості майбутніх офіцерів Збройних Сил України також були розглянуті основні погляди на визначення стійкості до стресу в інтерпретації В. Мільмана, В. Норакидзе, R. Cattell, J. Guilford, П. Фрес та ін., а також напрямів, які досліджують стійкість до стресу (традиційно-аналітичний, системно-регулятивний, системно-структурний); основні групи умов, що впливають на рівень психологічної стійкості.

Метою статті є визначення особливостей формування психологічної стійкості особистості майбутнього офіцера Збройних Сил України під час професійної підготовки.

Методи дослідження: Методологічну основу дослідження складає сукупність загальнонаукових та спеціальних методів наукового пізнання, застосування яких дозволило забезпечити достовірність отриманих результатів, досягнення сформульованих мети і завдань дослідження.

Загальнонаукові методи – аналіз, синтез, узагальнення, індукція, дедукція, порівняння та формалізація, дозволили дослідити загальні тенденції формування психологічної стійкості курсантів вищих військових навчальних закладів.

Серед спеціальних методів, використаних під час дослідження, відзначимо: спостереження, анкетування; аналіз спеціальної літератури, експертні оцінки тощо.

Результати та обговорення. Сучасна російсько-українська війна висвітлила, крім іншого, низку суперечностей, пов'язаних з підготовкою офіцерського корпусу Збройних Сил України зокрема

– між потребою у підготовці високопрофесійних, креативних військових фахівців, готових до вирішення нестандартних завдань особливо в умовах бойових дій та недостатньою увагою до формування у майбутніх офіцерів психологічної стійкості як важливої умови особистісного зростання та самореалізації,

– між визнанням важливості психологічної стійкості курсантів – майбутніх офіцерів та недостатністю акцентування уваги на формуванні у курсантів якостей, що є підґрунтям здатності до підтримання психологічної стійкості як основи особистісного та професійного розвитку.

Як свідчать наукові дослідження, професія офіцера характеризується низкою особливостей, які потенційно можуть стати причиною розвитку професійної деформації, емоційного вигорання та хронічного стресу. Переважно це пов'язано з безпосередньою взаємодією з особовим складом; необхідністю постійно освоювати нові знання та навички; нестачею часу на тлі постійних перевантажень; складністю ситуацій, що виникають, особливо в бойовій обстановці [9]. Зважаючи на це, до офіцера висуваються такі засадничі вимоги, як: стресостійкість, витримка, активність, оптимізм, уміння розв'язувати конфліктні ситуації та ухвалювати раціональні рішення за будь-яких обставин. Іншими словами, професійною вимогою до офіцера є уміння контролювати прояв емоцій для вирішення завдань будь-якої складності, за будь-яких умов, особливо це стосується бойових дій. Внаслідок цього офіцер звикає до стримування та придушення емоцій, що знижує рівень суб'єктивного благополуччя, підвищує емоційну напругу і, загалом, негативно позначається на психічному здоров'ї.

Водночас до офіцера висувається вимога, з одного боку, бути стабільним, а, з іншого, – постійно вдосконалюватися. На цьому зокрема акцентує увагу С. Хантінгтон [10]. Консерватизм, шаблонність поведінки офіцера поступово переходять до рис його характеру, що загалом відображається на способі мислення та ускладнює саморозвиток і адаптацію до мінливих умов

оточуючого середовища. Ригідність мислення та поведінки заважає офіцеру ставитися до служби творчо, гнучко змінювати стратегію своєї поведінки залежно від ситуації, знаходити нестандартні рішення особливо в бойовій обстановці. У складних ситуаціях офіцер, який характеризується ригідністю, звертається до способу дій, що давно напрацьований і став для нього шаблоном. Серйозним недоліком такої стратегії є те, що звичні реакції та способи дії перестають зазнавати критичного аналізу, а, отже, – не завжди можуть бути найбільш ефективними. Крім того, ригідність поведінки та мислення перешкоджає переключенню уваги із психогенної ситуації на нейтральну, що призводить до фіксації на переживанні негативних емоцій. Нерідко із збільшенням вислуги років в офіцера зростає стереотипність, ригідність мислення та поведінки, виробляється звичка діяти шаблоном. Це призводить до зростання авторитарності, нездатності до сприйняття інших поглядів, що перешкоджає взаєморозумінню офіцера з підлеглими, позначається на їхньому психічному здоров'ї і загалом на морально-психологічному стані підрозділу яким він керує.

Ригідність мислення нерідко призводить до виникнення ірраціональних переконань та установок, які характеризуються сильними негативними емоціями, спалахами роздратування та гніву на тлі безпорадності і неспроможності щось змінити. Це породжує песимізм та зниження віри у себе. Крім того, ригідність перешкоджає прояву найважливішої якості офіцера – турботи про підлеглих, здатності розпізнавати їхні індивідуальні особливості, шукати підходів до кожного них, а також уміння передбачати виникнення ускладнень під час проходження військової служби та конфліктів у підрозділі загалом.

Внаслідок описаних психогенних чинників в офіцера виникає підвищена тривожність, дратівливість, втома. Якщо причини зниження психологічної стійкості не усуваються, можуть з'являтися й ознаки психосоматичних розладів.

Узагальнюючи вищенаведені причини погіршення психологічного здоров'я офіцерів, можна визначити загальну

тенденцію цього процесу: це наслідок тривалого стресу середньої інтенсивності. Впоратися з ним буває надзвичайно складно, оскільки нерідко така ситуація сприймається офіцерами як частина службового процесу, яка не передбачає дій щодо її виправлення чи усунення. З цього випливає, що офіцер повинен уміти помічати ознаки хронічного стресу, визначати його причини та справлятися з ним. Іншими словами, психологічна стійкість до стресу, особливо хронічного, і загалом чинників, що перешкоджають самореалізації офіцера, є невід'ємною частиною його професійних компетенцій. Саме тому серед основних та засадничих умінь, які мають опанувати майбутні офіцери, є здатність підтримувати свою психологічну стійкість, зберігаючи при цьому психологічне здоров'я та розширюючи свої професійні компетенції.

Відтак питання підтримання психологічної стійкості та психологічного здоров'я офіцерів через освоєння ними різноманітних психотехнік, які дозволяють здійснювати цей процес постійно та самостійно, є важливим аспектом професійної підготовки курсантів вищих військових навчальних закладів.

Психологічну стійкість, як і багато інших психологічних феноменів, можна розглядати як єдність трьох компонентів: когнітивного, афективно-емоційного та поведінкового. Когнітивний компонент включає усі аспекти, пов'язані із сприйняттям ситуацій і усвідомленням характеристик зовнішнього середовища та внутрішнього психологічного стану, а також із знанням своїх якостей і ресурсів, що можуть бути використані для вирішення певних проблем.

Афективний компонент включає оцінку та емоційне ставлення до своїх якостей, ресурсів і загалом ситуації, яка характеризується великим ступенем невизначеності. До афективного компоненту входить увесь спектр усвідомлених і неусвідомлених хвилювань, які пов'язані із невизначеністю зовнішнього середовища.

Поведінковий компонент проявляється у формі того чи того способу поведінки у складних ситуаціях та реакцій на невизначеність. Психологічна стійкість

реалізується у системі поведінкових та емоційних стратегій розв'язання проблемної ситуації. Сюди входять як копінг-стратегії, так і захисні механізми особистості.

Психологічна стійкість є важливим чинником під час підготовки майбутніх офіцерів і тому вимагає аналізу у контексті організації ефективної взаємодії в освітньому середовищі. При цьому у творчому та психологічно безпечному середовищі складна, невизначена ситуація сприймається як така, що викликає зацікавленість, стимулює активність. Індивіди, які володіють психологічною стійкістю до невизначеності, мають вищу самооцінку і вище оцінюються іншими. Вони сприймають невизначену ситуацію як стимулюючу, менш емоційно насичену та суб'єктивно небезпечну.

Таким чином, психологічна стійкість пов'язана не тільки з особистісними структурами людини, а й з особливостями середовища розвитку і не може досліджуватися у відриві від них. Чим вища психологічна стійкість людини і повніше розвинений її особистісний потенціал, тим ефективніше вона може вибудовувати середовище свого життя та простір самореалізації. Якщо ці феномени розвинені недостатньо, людина постійно перебуває під впливом середовища, вимушено адаптується до зовнішніх умов, які не завжди сприятливі для самореалізації.

Внутрішній світ особистості, її Я-концепція є основним об'єктом психологічного захисту. Психологічна стійкість необхідна для того, щоб людина могла захистити свою цілісність, мету, мотиви та якості, які є підґрунтям її самореалізації. Ця потреба є для особистості пріоритетною, оскільки однією з головних причин, через яку людина може вважати ту чи ту мету недосяжною, є недостатня психологічна стійкість та невміння впоратися з перешкодами під час її досягнення.

Поряд з цим особистісні здібності та якості розглядаються не тільки як об'єкти захисту, а й як інструменти підтримання психологічної стійкості. Цілісна структура особистості сприяє ухваленню послідовних несуперечливих рішень у ситуаціях екзистенційного вибору. Психологічна стійкість є передумовою подолання

перешкод, активного та безпомилкового виконання завдань, вона дозволяє сконцентрувати та правильно розподілити увагу, орієнтуватися, використовувати знання, навички, вміння, отриманні під час навчання у вищих військових навчальних закладах, витримувати значні зовнішні та внутрішні навантаження. Структурою, що інтегрує різні передумови та чинники розвитку психологічної стійкості, є єдине "Я" особистості, яка відстоює себе, свою цілісність, власні прояви та якості.

При цьому необхідно відзначити, що показником психологічної стійкості є не стабільність, оскільки неможливо бути стійким до усього, а варіативність, яка розглядається як гнучкість, швидкість адаптації до умов життєдіяльності, що постійно змінюються, висока мобільність психіки при переході від завдання до завдання.

Розроблення психотехнік розвитку психологічної стійкості майбутніх офіцерів як однієї з умов особистісного зростання та самореалізації, ґрунтується на визначенні тих показників, за якими можна робити висновок про їхню ефективність. Для використання психотехнік підвищення психологічної стійкості курсантів під час навчання у вищих військових навчальних закладах необхідно визначити підвалини даного феномену, а також опосередковані показники динаміки психоемоційного стану, які вказують на зміну якості життя, підвищення внутрішньої узгодженості та свідчать про формування більш ефективних способів подолання як внутрішніх, так і зовнішніх негативних чинників, що виникають під час розвитку особистості на етапі підготовки до отримання первинного офіцерського звання. Особливої значущості під час визначення показників психологічної стійкості у цей період набуває здатність вирішувати нестандартні завдання, здійснювати проектну діяльність, тобто не лише долати перешкоди, а й ефективно діяти за умов невизначеності, при цьому підтримувати внутрішню цілісність та узгодженість своєї Я-концепції [12].

Створення програми вивчення та розвитку психологічної стійкості майбутніх офіцерів неможливе без визначення

підгрунтя оцінювання ефективності формування зазначеного феномену. На нашу думку, таким інтегративним підгрунтям міг би стати адаптивний рівень тривожності та стан суб'єктивного благополуччя, що є умовою прийняття себе самого, встановлення позитивних відносин з іншими членами курсантського колективу, незалежність, контроль над обставинами, наявність мети власного життя, особистісне зростання. Психологічно стійка людина перебуває у стані благополуччя і характеризується позитивним емоційним статусом [13, с. 24].

У формуванні психологічної стійкості курсантів вищих військових навчальних закладів виділяються зовнішні та внутрішні умови розвитку даного феномена. Зовнішніми умовами, що визначають формування психологічної стійкості, є особливості освітнього середовища та суб'єкт-центрована психологічна практика. До внутрішніх умов належать: особливості Я-концепції та самооцінки, внутрішній локус контролю, рефлексія, наявність життєвої мети у поєднанні зі здатністю вирішувати актуальні завдання, відкритість новому досвіду, толерантність до невизначеності та відсутність страху перед майбутнім яке завжди пов'язане з бойовими діями, що може призвести до каліцтва або загибелі. Поєднання зовнішніх та внутрішніх чинників сприяє інтеграції свідомості курсантів, розвиває адекватне розуміння своїх потреб, їхню побудову у певну систему.

Позитивними чинниками, які впливають на досягнення та підтримання необхідного рівня суб'єктивного благополуччя [2] у курсантів вищих військових навчальних закладів, є: адекватний рівень вимог, що з одного боку, забезпечує особистісний та професійний розвиток, а з іншого, – є реальним щодо можливостей майбутнього офіцера; зміст і форма навчання, а також міжпредметні зв'язки, що сприяють оволодінню професійними компетенціями. Вищезазначене створює впевненість та позитивне ставлення до себе самого як майбутнього представника офіцерського корпусу Збройних Сил України, а також підвищує мотивацію та осмисленість навчання; розвиває позитивні взаємини з іншими суб'єктами освітнього процесу. Ще

одним показником стану психологічної стійкості індивіда в ситуаціях екзистенційного вибору може бути динаміка особистісної та ситуативної тривожності, яка є протилежною психологічному благополуччю. У почутті тривожності виражається суб'єктивне відчуття нездатності впоратися з умовами як внутрішнього, так і зовнішнього дискомфорту. Особливо такі стани є небезпечними під час ведення бойових дій на чому наголошує В. Стасюк [14].

Для визначення динаміки розвитку психологічної стійкості необхідно визначити, наскільки курсант навчається ефективно справлятися з негативними чинниками. Тому важливо проводити моніторинг тривожності як опосередкованого показника рівня психологічної стійкості особи стосовно ситуації. При цьому необхідно враховувати, що для кожної людини характерний свій оптимальний рівень тривожності, так звана "корисна тривожність", яка є необхідною умовою підтримання мотивації до зміни та розвитку особистості. Проте, якщо рівень тривожності перевищує ці середні значення, то з'являються несприятливі варіанти прояву тривожності. Відкрита та усвідомлена тривожність, яка проявляється у поведінці, найчастіше дезорганізує діяльність людини. Прихована тривожність може бути різною мірою неусвідомлюваною і проявлятися або в надмірному спокої, нечутливості до небезпеки, або реалізовуватися опосередковано, через специфічні, нерідко неадекватні ситуації, форми поведінки [14].

Виходячи з вищезазначеного сформулюємо ресурси особистості, які підтримують її психологічну стійкість та емоційне благополуччя. Це достатньо значний перелік чинників, що належать до особистісних особливостей та соціального середовища: ціннісне самоставлення [15]; активне відношення до життя загалом; впевненість у собі; толерантність до невизначеності та відкритість до нових знань і нового досвіду; відсутність страху перед майбутнім; гнучкість у спілкуванні та почуття приналежності до збройних сил, як корпоративного утворення; автономність; достатньо висока самооцінка; наявність мети у житті та відчуття сенсу життя;

осмисленість діяльності та поведінки; наявність внутрішнього локус контролю; домінування стеничних позитивних емоцій; відсутність ірраціональних суджень і тенденцій до спотворення сприйняття дійсності; позитивний і, що не менш важливо, усвідомлений досвід подолання важких ситуацій; активність у поведінці та діяльності; відмінна фізична підготовка та бойовий гарт [16].

Як свідчить практика освітнього процесу у вищих військових навчальних закладах, багато курсантів, які характеризуються низькою психологічною стійкістю, ігнорують роль власних зусиль у вирішенні проблем, які перед ними виникають, орієнтуються лише на випадкове везіння або розсуд науково-педагогічних працівників. Такі курсанти нерідко недооцінюють або переоцінюють себе і тому проявляють пасивність у розвитку в собі особистісних якостей та досягненні мети самореалізації. Вищезазначене веде до зниження активності курсанта як суб'єкта навчального процесу та зводить його до позиції пасивного об'єкта зовнішніх впливів. Розвиток ціннісного самоствавлення і таких його компонентів, як самооцінка, образ "Я", самоприйняття сприяє розвитку нового знання про себе самого, актуалізації особистісного потенціалу, що допомагає впоратися з тривожністю про що зазначалося вище [17].

Відтак програма формування та розвитку психологічної стійкості курсантів вищих військових навчальних закладів повинна включати освоєння навичок саморегуляції, що дозволить посідати метапозиції, більш точно оцінювати ситуацію, усвідомлено та гнучко вибирати стратегії подолання складних ситуацій. Оскільки психологічна стійкість також пов'язана із самооцінкою та самоприйняттям, тому зазначена програма має включати заняття із самопізнання; підвищення ціннісного самоствавлення та довіри до себе, тобто розвитку тих якостей, що увійшли до інтегративного чинника "прийняття себе самого", який визначає формування психологічної стійкості [12].

Гуманітарна позиція особистості, позитивний погляд на природу людини

також визначають психологічну стійкість, оскільки вони впливають на здатність встановлювати міцні міжособистісні зв'язки. Толерантність до невизначеності, внутрішній локус контролю, автономність і суб'єктність особистості визначають здатність ефективно вирішувати складні ситуації відповідно до власних переконань та мети життя. Концентрація на хвилюваннях щодо минулих невдач або подій майбутнього знижують психологічну стійкість, викликають тривожність і невпевненість у собі. Зважаючи на це, до програми вивчення та розвитку психологічної стійкості курсантів варто включити блок вправ, спрямованих на розвиток їхньої суб'єктності. Оскільки реалізуючи суб'єктний спосіб життєдіяльності, людина створює простір формування психологічної стійкості, орієнтованої на вирішення актуальних завдань і досягнення особистісної мети у майбутньому, а не на ригідні, шаблонні установки минулого, які, на жаль, ще й досі характерні значній частині офіцерського корпусу Збройних Сил України [18].

Формування психологічної стійкості має здійснюватися за допомогою активних соціально-психологічних методів навчання, серед яких виділимо такі, як: самодіагностика, групова дискусія, отримання психологічного знання щодо окремих аспектів психологічної стійкості, формування психологічної компетентності в галузі психологічної стійкості та особистісного зростання. Стимулювання психологічної стійкості майбутніх офіцерів має включати вправи і психотехніки, модифіковані згідно з метою та завданнями програми формування та розвитку психологічної стійкості курсантів. Зазначені компоненти повинні бути наповнені психологічним знанням, яке має практичне спрямування та насичує увесь освітній простір і формує не тільки психологічну культуру, а й створює умови для внутрішнього зростання особистості курсанта. Програми формування та розвитку психологічної стійкості курсантів вищих військових навчальних закладів має бути важливим доповненням до психологічної підготовки, яка функціонує у Збройних Силах України [19].

Висновки. Внаслідок проведеного аналізу встановлено, що особливостями психологічної стійкості курсантів вищих військових навчальних закладів, як інтегральної системної характеристики особистості, є: відкритість новому досвіду, внутрішній локус контролю, гнучкість в спілкуванні, толерантність до невизначеності та відсутність страху перед майбутнім яке завжди пов'язане з бойовими діями, а також позитивне самоставлення і гуманітарна позиція особистості. Обґрунтовано, що зазначені особливості цілком можуть бути сформовані в освітньому просторі вищого військового навчального закладу, який реалізує основні принципи суб'єкт-середовищного підходу (емпатійності, персоналізації, діалогічності, розвитку та саморозвитку, рефлексивності, гуманітарної спрямованості освітнього простору, пріоритету суб'єктної активності, принцип психолого-педагогічної підтримки розвитку суб'єктності, конструктивної взаємодії з навколишнім середовищем, інтерактивної взаємодії та зворотного зв'язку, принципи системності, науковості та цілісності в освітньому процесі). При цьому важливого значення набуває визначення засадничої психологічної підстави, що є умовою розвитку особистісних якостей, які забезпечують психологічну стійкість та продуктивний саморозвиток. До них належать особливості Я-концепції та самооцінки як складового показника

ціннісного ставлення до своєї особистості, розвиток рефлексії та здатності посідати метапозиції в складних ситуаціях, формування суб'єктного способу життєдіяльності [18].

Для майбутніх офіцерів Збройних Сил України підтримання психологічної стійкості поєднує завдання різного рівня значимості: оволодіння психологічними знаннями та рефлексією; оволодіння практичними навичками саморегуляції психоемоційних станів; деталізація Я-концепції, усвідомлення реального образу "Я", розвиток цілісної самосвідомості, формування довіри до себе самого, розвиток толерантності до невизначеності та відкритості новому досвіду для успішної адаптації і самореалізації в умовах професійних вимог, які постійно змінюються, і необхідності підвищення кваліфікації [12].

За межами даної статті залишилися коло питань, що очікують свого вирішення, а саме дослідження проблеми психологічного супроводу військової служби офіцерів після випуску з вищого військового навчального закладу засобами психологічних тренінгових технологій, які становлять сукупність ефективних навчально-розвивальних інтерактивних прийомів та методів. Розроблення циклу лекцій для офіцерського складу Збройних Сил України з основ екстреної психологічної допомоги підлеглим та особистісної психогієни.

Список використаних джерел

1. Ключков В.В. Сучасні погляди на проблему формування психологічної стійкості військовослужбовців в умовах бойових дій. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 3 (67). С. 71–79.
2. Горбаль І.С. Відчуття суб'єктивного благополуччя як передумова та втілення психологічного здоров'я особистості. *Науковий вісник Львівського державного університету внутрішніх справ: Збірник наукових праць. Серія психологічна [за ред. М. М. Цимбалюк]*. Випуск 2 (2). Львів: ЛДУВС, 2012. С. 293–303.
3. Левин К. Теория поля в социальных науках. [Пер. Е. Сурпина]. СПб.: Речь, 2000. 368 с.
4. Стасюк В.В. Психологічне забезпечення діяльності військ (сил): підруч. К.: НУОУ, 2014. 504 с.
5. Vitalii Chorny, Sergii Boltivets, Mykola Korolchuk, Valentyna Korolchuk, Yurii Ivanov (2021). Motivational Preconditions of Specialist Leadership Development in the Process of Training. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. Vol. 21 (14) 2021. P. 183–190. DOI: <https://doi.org/10.33423/jhetp.v21i14.4821>.
6. Донець О.І., Шміголь Д.О. Патологічні зміни фізичного і психічного здоров'я військовослужбовців під впливом екстремальних умов. *Молодий вчений*. 2017. № 4. С. 232–236.
7. Стасюк В.В., Василенко С.В. Сутність професійно-психологічного відбору військовослужбовців до діяльності в екстремальних умовах. *Проблеми екстремальної та кризової психології*. 2010. Вип.8. С. 137–145.

8. Мороз В.М. Огляд досвіду формування і забезпечення психологічної стійкості військовослужбовців армії США. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 3 (67). С. 80–88.
9. Хайрулін, О.М. Психологія професійного вигорання військовослужбовців: [монографія]; за наук. ред. А.В. Фурмана. Тернопіль: ТНЕУ, 2015. 220 с.
10. Huntington S. *The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations*. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1957.
11. Психологічна допомога військовослужбовцям: навч.-метод. посіб. / колектив авторів; за заг. ред. В.І. Осьодла. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2021. 144 с.
12. Березовська Л., Богайчук В. Емоційна стійкість військовослужбовців: емпіричний ракурс. *Вісник Національного університету оборони України*. 2022. № 3 (67). С. 19–25.
13. Аргайл М. Психология счастья. 2-е изд. СПб.: Питер, 2003. 271 с.
14. Стасюк, В. В. Страх і паніка на війні: монографія. Київ: НУОУ, 2013. 289 с.
15. Гринечко А.Я. Емоційно-ціннісне самоставлення особистості. *Актуальні питання гуманітарних наук: міжвузівський збірник наукових праць молодих вчених педагогічного університету імені Івана Франка / Редактори-упорядники В. Льницький, А. Душиний, І. Зимомря*. Дрогобич: Посвіт, 2013. Вип. 6. Ч. II. С. 199–205.
16. Данильченко Т.В. Особливості особистісного благополуччя військовослужбовців, що перебували в зоні АТО. *Український психологічний журнал*. 2020. № 2 (14). С. 64–84.
17. Стасюк В.В. Формування військової еліти України, її місце в сучасних соціальних процесах. *Суспільно-комунікативні процеси у Збройних Силах України: підручник / [В.І. Алещенко, Т.В. Андрущенко, В.В. Стасюк та ін.]*; за заг. ред. В.С. Чорного. К.: НУОУ ім. Івана Черняхівського, 2017. С. 133–138.
18. Вінтоняк В.Ф. Професійний “Я-образ” як чинник визначення офіцером стратегії кар’єрного зростання: автореф. дис. ... канд. психол. наук: 19.00.10. Київ, 2014. 21 с.
19. Мітягін О.О., Рибчук О.О., Войтех О.В. Психологічна підготовка курсантів в процесі навчання у вищому військовому навчальному закладі. *Збірник наукових праць “Військова освіта” Національного університету оборони України імені Івана Черняхівського*. 2014. № 1 (29). С. 153–160.

References

1. Klochkov V.V. Suchasni pohlyady na problemu formuvannya psykholohichnoyi stiykosti viys'kovosluzhbovtziv v umovakh boyovykh diy. [Modern views to the problem of servicemen's psychological resistance formation in combat conditions] *Visnyk Natsional'noho universytetu obrony Ukrainy*. 2022. № 3 (67). S. 71–79. (in Ukrainian)
2. Horbal' I.S. Vidchuttya sub'yektyvnoho blahopoluchchya yak peredumova ta vtilennya psykholohichnoho zdorov'ya osobystosti. [Feeling of subjective well-being as a prerequisite and embodiment of the psychological health of the individual.] *Naukovyy visnyk L'vivs'koho derzhavnogo universytetu vnutrishnikh sprav: Zbirnyk naukovykh prats'. Seriya psykholohichna [za red. M. M. Tsymbalyuk]*. Vypusk 2 (2). L'viv: LDUVS, 2012. S. 293–303. (in Ukrainian)
3. Levin K. *Teoriya polya v sotsial'nykh naukakh*. [Per. Ye. Surpina]. [Field theory in social sciences.] SPb.: Rech', 2000. 368 s. (in Russian)
4. Stasyuk V.V. *Psykholohichne zabezpechennya diyal'nosti viys'k (syl) [Psychological support of troops (forces)]*: pidruch. K.: NUOU, 2014. 504 s. (in Ukrainian)
5. Vitalii Chornyi, Sergii Boltivets, Mykola Korolchuk, Valentyna Korolchuk, Yurii Ivanov (2021). Motivational Preconditions of Specialist Leadership Development in the Process of Training. *Journal of Higher Education Theory and Practice*. Vol. 21 (14) 2021. P. 183–190. DOI: <https://doi.org/10.33423/jhetp.v21i14.4821>.
6. Donets' O.I., Shmihol' D.O. Patolohichni zminy fizychnoho i psykhychnoho zdorov'ya viys'kovosluzhbovtziv pid vplyvom ekstremal'nykh umov. [Pathological changes in the physical and mental health of serviceman's under the influence of extreme conditions] *Molodyy vchenyy*. 2017. № 4. S. 232–236. (in Ukrainian)
7. Stasyuk V.V., Vasylenko S.V. *Sutnist' profesiyno-psykholohichnoho vidboru viys'kovosluzhbovtziv do diyal'nosti v ekstremal'nykh umovakh*. [Essence of professional and psychological selection of military personnel for activities in extreme conditions] *Problemy ekstremal'noyi ta kryzovoyi psykholohiyi*. 2010. Vyp.8. S. 137–145. (in Ukrainian)
8. Moroz V.M. *Ohlyad dosvidu formuvannya i zabezpechennya psykholohichnoyi stiykosti viys'kovosluzhbovtziv armiyi SSHA*. [Experience review of psychological resilience formation and provision

of u.s.army military personnel]. Visnyk Natsional'noho universytetu oborony Ukrainy. 2022. № 3 (67). S. 80–88. (in Ukrainian)

9. Khayrulin O.M. Psykholohiya profesiynoho vyhorannya viys'kovosluzhbovtiv [Psychology of professional burnout of military personnel]: [monohrafiya]; za nauk. red. A.V. Furmana. Ternopil': TNEU, 2015. 220 s. (in Ukrainian)

10. Huntington S. The Soldier and the State: The Theory and Politics of Civil-Military Relations. Cambridge, Mass.: Harvard Univ. Press, 1957.

11. Psykholohichna dopomoha viys'kovosluzhbovtiv [Psychological assistance to military personnel]: navch.-metod. posib. / kolektyv avtoriv; za zah. red. V.I. Os'odla. K.: NUOU im. Ivana Chernyakhovs'koho, 2021. 144 s. (in Ukrainian)

12. Berezovs'ka L., Bohaychuk V. Emotsiyna stiykist' viys'kovosluzhbovtiv: empirychnyy rakurs. [Emotional stability of military personnel: an empirical perspective] Visnyk Natsional'noho universytetu oborony Ukrainy. 2022. № 3 (67). S. 19–25. (in Ukrainian)

13. Argayl M. Psikhologiya schast'ya. [Psychology of happiness] 2-ye izd. SPb.: Piter, 2003. 271 s. (in Russian)

14. Stasyuk V. V. Strakh i panika na viyni [Fear and panic at war]: monohrafiya. Kyiv: NUOU, 2013. 289 s. (in Ukrainian)

15. Hrynechko A. YA. Emotsiyno-tsinnisne samostavleniya osobystosti. [Emotional and value self-identification of the individual] Aktual'ni pytannya humanitarnykh nauk: mizhvuziv's'kyi zbirnyk naukovykh prats' molodykh vchenykh pedahohichnoho universytetu imeni Ivana Franka / Redaktory-uporyadnyky V. Il'nyts'kyi, A. Dushnyy, I. Zymomrya. Drohobych: Posvit, 2013. Vyp. 6. CH. II. S. 199–205 (in Ukrainian)

16. Danyl'chenko T.V. Osoblyvosti osobystisnoho blahopoluchchya viys'kovosluzhbovtiv, shcho perebuvaly v zoni ATO. [Peculiarities of the personal well-being of servicemen who were in the ATO zone.] Ukrayins'kyi psykholohichnyy zhurnal. 2020. № 2 (14). S. 64–84. (in Ukrainian)

17. Stasyuk V.V. Formuvannya viys'kovoyi elity Ukrainy, yiyi mistse v suchasnykh sotsial'nykh protsesakh. [Formation of the military elite of Ukraine, its place in modern social processes.] Suspil'no-komunikatyvni protsesy u Zbroynykh Sylakh Ukrainy: pidruchnyk / [V.I. Aleshchenko, T.V. Andrushchenko, V.V. Stasyuk ta in.]; za zah. red. V.S. Chornoho. K.: NUOU im. Ivana Chernyakhovs'koho, 2017. S. 133–138. (in Ukrainian)

18. Vintonyak V.F. Profesiynyy "YA-obraz" yak chynnyk vyznachennya ofitserom stratehiyi kar"vernoho zrostannya [Professional "self-image" as a factor in the officer's determination of career growth strategy]: avtoref. dys. ... kand. psykhol. nauk: 19.00.10. Kyiv, 2014. 21 s. (in Ukrainian)

19. Mityahin O.O., Rybchuk O.O., Voytekh O.V. Psykholohichna pidhotovka kursantiv v protsesi navchannya u vyshchomu viys'kovomu navchal'nomu zakladi. [Psychological training of cadets in the process of studying at a higher military educational institution] Zbirnyk naukovykh prats' "Viys'kova osvita" Natsional'noho universytetu oborony Ukrainy imeni Ivana Chernyakhovs'koho. 2014. № 1 (29). S. 153–160. (in Ukrainian)

Summary

Klochkov V. applicant National Defence University of Ukraine named after Ivan Cherniahovsky

FEATURES OF THE PSYCHOLOGICAL RESISTANCE FORMATION OF FUTURE OFFICERS OF THE ARMED FORCES OF UKRAINE

Introduction. *The modern system of military personnel training for the Armed Forces of Ukraine, as an important component of the development of personnel potential in the sphere of security and defense of the state, should train specialists with a high level of professionalism, competence, moral and willpower, leadership qualities, general and military-professional culture; able to develop their own creative individuality, persistent independent assimilation of new knowledge during military service; capable of: acting with high efficiency in the conditions of hostilities, showing at the same time courage and psychological stability. The formation and development of the mentioned qualities must meet the requirements of the regulatory and legal acts of the state on security and defense, take into account the conditions of the Russian-Ukrainian war. The problem of the psychological stability forming of future officers of the Armed Forces of Ukraine becomes especially important in the conditions of hostilities. The modern Russian-Ukrainian war highlighted a number of contradictions related to the training of the officer corps of the Armed Forces of Ukraine, with the aim of eliminating which the program of formation and development of psychological stability of cadets of higher military educational institutions is proposed for consideration.*

Purpose. *The purpose of the article is to determine the features of the psychological stability formation of the future officer of the Armed Forces of Ukraine during professional training.*

Methods: *The methodological basis of the research is a set of general scientific and special methods of scientific knowledge, the application of which allowed to ensure the reliability of the obtained results, the achievement of the stated goals and objectives of the research.*

General scientific methods - analysis, synthesis, generalization, induction, deduction, comparison and formalization, made it possible to investigate the general trends in the psychological stability formation of cadets of higher military educational institutions.

Among the special methods used during the research, we note: observation, questionnaires; analysis of special literature, expert evaluations, etc.

Originality. *The article is considered for the first time the problem of psychological stability forming of cadets of higher military educational institutions. Contradictions related to the training of the officer corps of the Armed Forces of Ukraine at the current stage have been identified. As a result of the analysis, it was established that the features of future officers' psychological stability are: openness to new experiences, internal locus of control, flexibility in communication, tolerance for uncertainty and lack of fear of the future, as well as positive self-attitude and humanitarian position of the individual. Contradictions related to the training of the officer corps of the Armed Forces of Ukraine at the current stage are identified. It is substantiated that the specified features can be completely formed in the educational space of a higher military educational institution with the help of the cadets' psychological stability formation and development program.*

Conclusion. *As a result of the conducted theoretical analysis of the research problem, it was established that in the psychological stability formation of cadets of higher military educational institutions, external and internal conditions for the development of this phenomenon are distinguished. The combination of external and internal factors contributes to the integration of the consciousness of cadets, develops an adequate understanding of their needs, their construction into a certain system. To realize this goal, a psychological stability formation and development program of cadets of higher military educational institutions is proposed, which should include the development of self-regulation skills, self-knowledge classes; increasing self-esteem and self-confidence, that is, the development of those qualities that are included in the integrative factor of "self-acceptance", which determines the formation of psychological stability in general.*

It is proven that the formation of psychological stability should be carried out with the help of active socio-psychological teaching methods, among which stand out: self-diagnosis, group discussion, obtaining psychological knowledge about certain aspects of psychological stability, formation of psychological competence in the field of psychological stability and personal growth.

Key words: *psychological stability; program; educational process; cadet; formation; psychological preparation.*

Received/Поступила: 28.08.22.